

Colecție coordonată de
LIVIA SZÁSZ

MARY
BEARD

SPQR

O ISTORIE
A ROMEI ANTICE

Traducere din engleză de
Mihnea Gafița

TREI

Cuprins

<i>Hărți</i>	9
Prolog: Istoria Romei	17
1. Momentul de glorie al lui Cicero	23
SPQR — 63 î.e.n.	23
Cicero contra lui Catilina	29
În Senat	32
Triumf — și umilință	35
Scrierea poveștii	37
Reversul poveștii	43
Catilina al nostru?	48
2. La începuturi	51
Cicero și Romulus	51
Omor	54
Viol	57
Frate contra frate, cei din afară contra celor dinăuntru	60
Istorie și mit	65
Enea și nu numai	69
Scoaterea la suprafață a Romei timpurii	72
Veriga lipsă	79

3. Regii Romei	83
Scriș în piatră	83
Regi sau căpetenii?	87
Povești fondatoare: religie, timp și politică	91
Regi etrusci?	99
Arheologie, tiranie — și viol	105
Nașterea libertății	112
4. Marele salt înainte al Romei	117
Două secole de schimbări: de la Tarquini	
la Scipio Barbă-Lungă	117
Lumea Celor Douăsprezece Table	125
Conflictul Ordinilor	130
Lumea exterioară: Vei și Roma	136
Romani versus Alexandru cel Mare	140
Expansiune, soldați și cetățeni	143
Cauze și explicații	147
5. O lume mai largă	151
Descendenții lui Barbatus	151
Cucerire și consecințe	154
Cannae și chipul înșelător al bătăliei	160
Polibiu despre politica Romei	164
Un imperiu al obedienței	171
Impactul imperiului	175
Cum să fii roman	180
6. Noua politică	185
Distrugerea	185
Moștenirea lui Romulus și Remus?	189
Tiberius Gracchus	195
Caius Gracchus	201
Cetățeni și aliați în război	206
Sulla și Spartacus	213
Vieți obișnuite	220

7. De la imperiu la imperatori	223
Cicero contra lui Verres	223
Guvernatori și guvernați	226
Senatorii în colimator	231
Roma de vânzare	233
Pompei cel Mare	237
Primul împărat	241
Banda Celor Trei	245
Zarurile aruncate	252
Idele lui martie	256
8. Frontul de-acasă	261
Public și privat	261
Celelalte laturi ale războiului civil	263
Soți și soții	266
Naștere, moarte și durere	274
Chestiuni bănești	279
Proprietatea umană	288
Către o istorie nouă — a împăraților	292
9. Transformările lui August	295
Moștenitorul lui Cezar	295
Chipul războiului civil	298
Pierzători și câștigători	305
Ghicitoarca lui August	309
Ce am realizat	315
Politica de putere	321
Probleme de succesiune	327
August a murit. Trăiască August!	333
10. Paisprezece împărați	339
Bărbați de pe tron	339
Ce s-a întâmplat cu Caligula?	341
„Împărați buni” și „împărați răi”?	348
Schimbări la vârf	355
Succesiunea	362

Senatorii	368
Ah, dragă, simt că devin zeu...	374
11. Care aveau și care n-aveau	381
Bogați și săraci	381
Gradele de sărăcie	387
Câmpul muncii	393
Cultura cărciumii	399
Adaptează-te și descurcă-te	404
Șerpi și rândunile	410
12. Roma dincolo de Roma	415
Provincia lui Pliniu	415
Limitele imperiului	420
Administrarea imperiului	425
Romanizare și rezistență	432
Libera circulație	438
Aduc pustiirea și-o numesc pace	446
Necazul cu creștinii	451
Cetățeni	454
Caius Iulius Zoilos	456
Epilog: Primul mileniu roman	461
<i>Lecturi suplimentare</i>	469
<i>Cronologie</i>	501
<i>Mulțumiri</i>	513
<i>Lista ilustrațiilor</i>	515
<i>Indice</i>	527

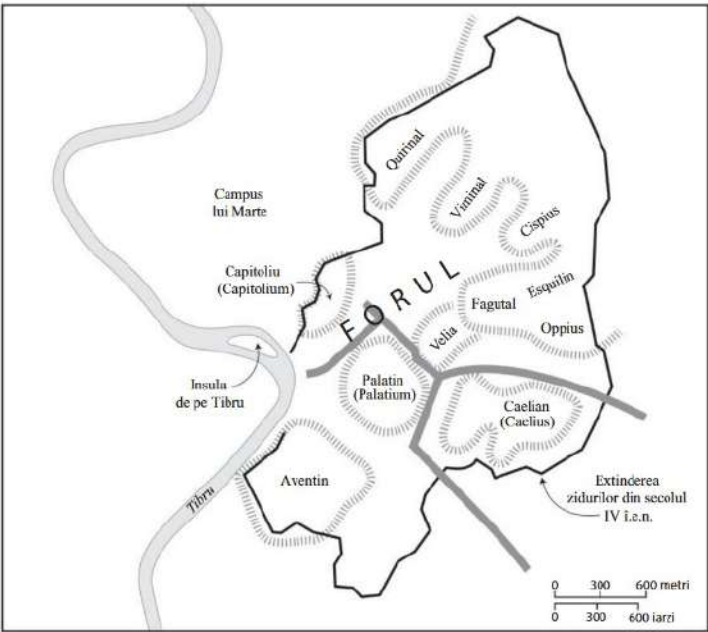
HĂRȚI

1. ROMA TIMPURIE ȘI VECINIILE EI
2. SITUL Romei
3. ITALIA ROMANĂ
4. CETATEA Romei ÎN PERIOADA IMPERIALĂ
5. LUMEA ROMANĂ

1. Roma timpurie și vecinii ei

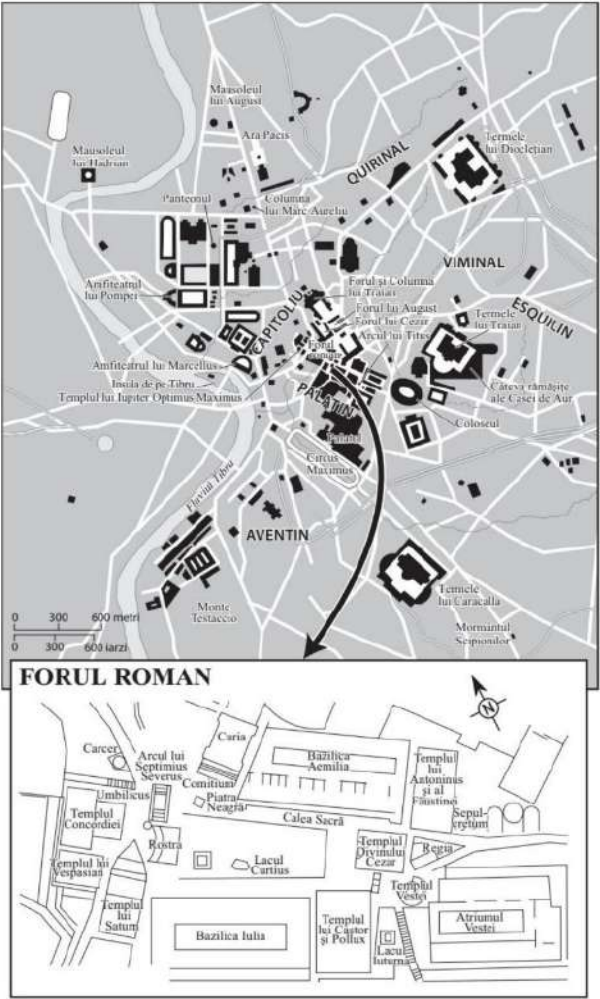
2. Situl Romei

3. Italia romană

4. Cetatea Romei în perioada imperială

PROLOG

Istoria Romei

Roma antică este importantă. A-i ignora pe romani înseamnă mai mult decât a întoarce spatele trecutului îndepărtat. Roma ne ajută și astăzi să definim felul în care înțelegem lumea noastră și în care gândim despre noi înșine, de la teoriile elvate până la comedia de duzină. După două mii de ani, ea fundamentează în continuare cultura și politica occidentale, ceea ce scriem și felul în care vedem lumea, plus locul nostru în ea.

Asasinarea lui Cezar, în ziua numită de romani *idele*^{*} lui martie, anul 44 î.e.n., a oferit șablonul și, uneori, justificarea stângace a uciderii tiranilor de atunci încoace. Configurația teritoriului imperial roman stă la baza geografiei politice a Europei moderne, și nu numai a ei. Principalul motiv pentru care Londra e capitala Regatului Unit este acela că romanii au făcut-o capitala provinciei lor, Britannia — un loc primejdios, aflat, în viziunea lor, dincolo de marele Ocean care înconjură lumea civilizată. Roma ne-a lăsat moștenire conceptele de libertate și cetățenie, dar și de exploatare imperială, plus un întreg vocabular al politicii moderne, de la *senator* până la *dictator*. Ne-a lăsat formulele ei preferate, de la „mă tem de greci, chiar și când aduc daruri”, până la „pâine și circ” și „cântă din liră în timp ce arde Roma”. Ne-a inspirat, aproape în egală măsură, râsul, uimirea și groaza. Gladiatorii sunt la fel de mult pe gustul publicului astăzi, cum erau și atunci. Marele poem epic scris de Vergiliu despre întemeierea Romei, *Eneida*, cu siguranță și-a găsit mai mulți cititori în secolul XX al erei moderne decât avea în secolul I e.n.

^{*} Una dintre zilele fixe ale lunilor din calendarul roman, corespunzând zilelor de 13/15 ale lunilor calendarului de azi. Celelalte zile fixe erau calendele, prima zi a lunii, și nonele — corespunzătoare zilelor de 5/7 din calendarul modern. (N.r.)

Și totuși, istoria Romei antice s-a schimbat dramatic în ultimii cincizeci de ani și cu atât mai mult în cei aproape 250, câți au trecut de când Edward Gibbon a scris *Declinul și prăbușirea Imperiului Roman*, experimentul său de idiosincrazie istorică de la care a pornit studiul modern al istoriei romane în lumea anglofonă. Acest lucru se datorează, în parte, noilor perspective din care sunt abordate vechile mărturii istorice și diferitelor întrebări pe care preferăm acum să le adresăm acestora din urmă. Este un mit periculos acela potrivit căruia suntem astăzi mai buni istorici decât erau predecesorii noștri. Nu suntem. Dar ne apropiem de istoria romană având priorități diferite — de la identitățile sexuale până la alimentație —, din care cauză trecutul străvechi ne vorbește într-un idiom inedit.

A existat și o paletă extraordinară de noi descoperiri — ce au scos la iveală obiecte rămase ascunse în pământ, sub apă, chiar și pierdute în biblioteci —, care ne-au furnizat noutăți în legătură cu Antichitatea, spunându-ne mai multe despre Roma antică decât ar fi putut orice istoric modern să cunoască până acum. Avem astăzi povestirea tulburătoare scrisă de un medic roman ale cărui bunuri neprețuite fuseseră mistuite de flăcări, manuscris care a ieșit la iveală, într-o mânăstire grecească, abia în anul 2005. Avem epavele unor nave de mărfuri mediteraneene, care n-au mai ajuns până la Roma, cu sculpturile, mobilierul și obiectele lor de sticlă provenite din afara imperiului și destinate caselor celor bogați, cu vinul și uleiul de măsline, care erau alimentele curente ale oricui. În momentul acesta, în care eu scriu aceste rânduri, specialiști în arheologie cercetează cu atenție mostre scoase din banchiza de gheață a Groenlandei pentru a găsi, chiar și acolo, urme ale poluării produse de industria romană. Alții studiază la microscop excrementele umane descoperite într-o fosă septică de la Herculaneum, în sudul Italiei, pentru a identifica dietele romanilor de rând, așa cum intrau ele în — și ieșeau din — tracturile lor digestive. O mulțime de ouă și de arici-de-mare figurează pe listă.

Istoria romană este întruna rescrisă și a fost dintotdeauna; în anumite privințe, știm astăzi mai mult despre Roma antică decât știau romanii înșiși. Istoria Romei, altfel spus, este o lucrare în curs de scriere. Cartea de față reprezintă contribuția mea la respectivul proiect de mai mare anvergură și vine cu versiunea mea de răspuns la întrebarea: de ce acestea contează? Titlul ei, *SPQR*, e, totodată, sigla unei alte celebre formule romane: *Senatus Populusque Romanus*, adică „Senatul și Poporul Roman”. Cartea este mână de curiozitate mea personală în privința istoriei romane, de convingerea că merită din plin susținut dialogul cu Roma Antică și de întrebarea dilematică despre cum a reușit un sătuc absolut banal din centrul Italiei să devină o putere atât de dominantă, stăpânind peste un teritoriu întins pe trei continente.

Această carte prezintă felul în care a crescut Roma și și-a menținut poziția atât de mult timp, nu cum a decăzut ea și s-a prăbușit — dacă într-adevăr s-a prăbușit vreodată, în sensul imaginat de Gibbon. Există mai multe moduri în care istoriile Romei pot afla o încheiere potrivită: unele au ales convertirea împăratului Constantin la creștinism, pe patul de moarte, în anul 337 e.n. ori jefuirea cetății în anul 410 e.n. de către Alaric și vizigoții săi. A mea se încheie cu momentul culminant din anul 212 e.n., în care împăratul Caracalla a luat măsura de a face din fiecare locuitor liber al Imperiului Roman un cetățean roman cu drepturi depline, ștergând astfel diferențele dintre cuceritori și cucerii și desăvârșind un proces de extindere a drepturilor și privilegiilor conferite de cetățenia Romei, care începuse cu aproape o mie de ani mai devreme.

SPQR nu este totuși o lucrare strict admirativă. Există multe lucruri, în lumea clasică — romană și greacă deopotrivă —, care ne pot atrage interesul și pretinde atenția. Lumea noastră ar fi, poate, incomparabil mai săracă dacă nu am continua să interacționăm cu cele două. Dar admirația e cu totul altceva. Ca o fică a vremurilor mele ce sunt — și bucură de a fi —, mă irită să-i aud pe oameni vorbind de „marile” cuceriri ale romanilor sau chiar de „marele” Imperiu Roman. Am încercat și am învățat să văd lucrurile și din cealaltă perspectivă.

Adevărul este că *SPQR* pune sub semnul întrebării miturile și jumătățile de adevăr privitoare la Roma, cu care și eu am crescut, ca mulți alții. Romanii nu au plecat la drum având un plan măreț de cucerire a lumii. Chiar dacă, până la urmă, au ajuns la proslăvirea imperiului lor în termenii unui destin profetic, motivele care i-au determinat, la origini, să-și extindă puterea militară în toată lumea mediteraneană și dincolo de ea rămân unul dintre marile mistere ale istoriei. În procesul de edificare a imperiului, romanii nu au călcat în picioare cu brutalitate popoare nevinovate, care-și vedeau de propriile treburi într-o deplină și pașnică armonie până când legiunile s-au ivit la orizont. Victoria romanilor a fost, fără îndoială, una dură. Cucerirea Galiei de către Cezar a fost comparată — nu pe nedrept — cu un genocid și criticată de romani încă de pe vremea respectivă chiar în acești termeni. Și totuși, Roma s-a extins într-o lume nu a unor comunități care trăiau în pace unele cu altele, ci a violenței endemice, o lume de centre de putere aflate într-o permanentă rivalitate și sprijinite de forța militară (adevărul este că nu exista niciun sprijin alternativ) și de mini-imperii. Majoritatea inamicilor erau la fel de militariști ca și romanii; dar, din motive pe care voi încerca să le explic, nu ei au câștigat, ci romanii.

Roma nu a fost, pur și simplu, fratele mai mic și mai bătaios al Greciei clasice, adeptul ingineriei, al eficienței militare și al absolutismului, în timp

ce grecii preferau cercetarea intelectuală, teatrul și democrația. Le-a convenit unora dintre romani să pretindă că lucrurile ar fi stat așa, după cum le-a convenit multor istorici moderni să prezinte lumea clasică în termenii unei simple dihotomii între două culturi foarte diferite. Acest lucru, după cum se va vedea, este înșelător pentru ambele părți. Cetățile-stat grecești erau la fel de doritoare să câștige bătălii cum erau și romanii, iar cele mai multe aproape că n-au prea avut de-a face cu acel efemer experiment atenian într-ale democrației. Departate de a fi niște susținători orbi ai puterii imperiale, mai mulți autori romani s-au arătat în ipostaza de a fi cei mai aprigi critici ai imperialismului din câți au existat vreodată. „Aduc pustuirea și-i spun pace” — iată un slogan care a rezumat adesea consecințele unei cuceriri militare. A fost scris de istoricul roman Tacit (Publius Cornelius Tacitus), în secolul II e.n., referitor la ocuparea de către romani a Britanniei.

Istoria Romei este o mare provocare. Nu există o istorie unică a Romei, mai ales după ce lumea romană s-a extins până departe, dincolo de Peninsula Italică. Istoria Romei nu este aceeași cu istoria Britanniei romane ori a Africii romane. Cartea mea se va concentra, în cea mai mare parte, pe cetatea Romei și pe Italia romană, dar voi avea grijă să privesc Roma și din exterior, din perspectiva celor care trăiau pe teritoriile înținse ale imperiului, ca soldați, rebeli sau colaboratori ambițioși. Mai mult decât atât, istorii foarte diferite se cer scrise pentru diferite perioade. Pentru istoria cea mai timpurie a Romei și pentru epoca în care ea începuse deja să se extindă — în secolul IV î.e.n. — de la statutul de sâruc la cel de jucător principal în Peninsula Italică, nu există niciun fel de relații scrise ale unor contemporani romani. O asemenea istorie trebuie să fie o lucrare curajoasă de reconstrucție, care să includă și să stoarcă dovezi individuale mărunte — câte un ciob de vas ori câteva litere scrijelite pe piatră — de tot ce pot spune ele. După numai trei secole, problema se pune exact invers: cum să ordonezi rațional toptancele de dovezi contemporane concurente, care amenință să înecă orice narațiune limpede.

Istoria Romei necesită și o imaginație cu totul aparte. În anumite privințe, a cerceta Roma antică din perspectiva secolului XXI este cam ca mersul pe o sârmă întinsă, adică o echilibristică foarte greu de realizat. Dacă privești în jos pe de-o parte, lucrurile par liniștitor de familiare: se poartă discuții la care mai că-ți vine să te bagi și tu, despre natura libertății sau probleme legate de sex; există clădiri și monumente pe care le recunoști și o viață de familie trăită în moduri pe care le înțelegi, din care nu lipsesc adolescenții turbulenți; și circulă glume la care „te prinzi”. Pe de altă parte, ai zice că este un teritoriu eminamente străin. Și asta nu se referă numai la sclavie, la mizerie (practic, nu exista ceva similar colectării gunoaielor în Roma antică), la măcelurile

din arene și la morțile din cauza unor boli a căror lecuire o considerăm astăzi de la sine înțeleasă; ci și la nou-născuții aruncați pe mormanele de resturi, la miresele-copile și la preoții-eunuci cu apariții extravagante.

Este o lume a cărei explorare o vom începe cu un moment anume din istoria Romei despre care înșiși romanii n-au încetat să se mire și pe care autorii moderni, de la istorici la dramaturgi, n-au încetat să-l dezbată. Aceasta ne oferă cea mai bună prezentare a unora dintre personajele-cheie ale Romei antice, a tezaurului de discuții purtate de romani pe marginea propriului trecut și a modurilor în care noi, cei de azi, insistăm să-l tot reluăm, încercând să-l și pricepem — și a răspunsului la întrebarea de ce mai contează istoria Senatului și a Poporului Roman.